

УДК 37.015.31:17.022.1/2-584.5(045)

С.М. БОРХОВИЧ,
*старший викладач кафедри богослов'я
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)*

ПОНЯТТЯ «ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ» В СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОСТОРІ

На основі розгорнутого теоретичного аналізу наукових досягнень автором визначено основні положення поняття «духовно-морального виховання» в сучасному педагогічному просторі, за якого поняття «духовність» розглядається як вихід людини за межі особистих інтересів і запитування про сенс життя; розглянуто роль дорослого в процесі духовно-морального виховання; як головна умова духовно-морального виховання виявлено процес створення умов для оволодіння дітьми духовним змістом власного життя.

Ключові слова: духовність, духовно-моральне виховання, релігійні цінності, педагогічна підтримка.

Постановка проблеми. Постановка проблеми духовно-морального виховання визначена виключно драматичною картиною в різних сферах дитинства і проблемами виховання, які все більш ускладнюються. Все більш дослідників приймають ідею значущості релігійної освіти як найважливішої умови духовно-морального виховання і становлення особистості. Підкреслюючи важливість виховання в памолоді духовності, М. Боришевський зазначає, що «якими б видатними не були її успіхи в освіті, в опануванні найскладніших видів інформації, ми ніколи не досягнемо найважливішої мети: виховання особистості-громадянина, якщо постійно, на всіх вікових етапах становлення й розвитку особистості дитини не дбатимемо про опанування нею духовних цінностей, а отже духовності загалом» [3, с. 55].

Розвиваючи цю думку, І. Колесникова підкреслює «охоронну місію по відношенню до людської якості» духовно-морального виховання [9, с. 27]. Його головне завдання вона вбачає в «олюдненні життя суспільства» [8, с. 32], а найважливіше його завдання науковець визначає як «пошук і освоєння реальних форм особистого протистояння злу» [там само, с. 32–33].

Аналіз останніх досліджень. Для педагогічних досліджень сучасності поняття духовності досі ще не стало повноправною категорією. Ситуація в педагогічному просторі посилюється відсутністю однозначного розуміння дефініції «духовність». Звернення до духовних ресурсів людини як до смислового й культурно значущого орієнтира освіти було лейтмотивом класиків педагогіки Я. Корчака, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського й знайшло продовження у працях сучасників Л. Ази, Ш. Амонашвілі, О. Ахвердової, І. Бега, А. Бойко, О. Бондаревської, М. Боришевського, М. Гончаренко, В. Долженко, О. Заболотської, В. Ледньова, Ж. Маценко, М. Нікандрова, Т. Саннікової, В. Слободчикова, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін.

Формулювання мети. Мета статті полягає в аналізі поняття «духовно-моральне виховання» в сучасному педагогічному просторі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових робіт сучасних педагогів показав, що думки багатьох з них відносно духовності розгортаються в межах визначення вищих екзистенціальних цінностей, що мотивують внутрішнє життя людини і її діяльність. У такому ас-

пекті визначає духовність В. Лекторський: «Загальним як для релігійної, так і для світської свідомості є пізнання духовності, яке пов'язується з виходом за межі егоїстичних інтересів, особистої користі, своєкористя. Духовне передбачає, що цілі і смисложиттєві орієнтири особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей» [13, с. 31].

Можна зазначити, що усвідомлене сходження до духовності починається з акту запитування про сенс (своїх діянь, свого життя, буття взагалі). Ці питання можуть вирішувати духовно орієнтовані навчальні курси, які окрім освітньої, мають і світоглядну мету. На наше переконання, освіта – це найбільш оптимальне місце зустрічі особистості і суспільства. Відповідно, найважливішим пріоритетом системи освіти є педагогічний супровід дітей до межі самовизначення щодо проблеми добра і зла.

Розкрити в собі духовну глибину людина може тільки через обмеження своїх егоїстичних інтересів. Як правило, це потребує напруження всіх сил душі для особистості, яка тільки формується. Для цього потрібна педагогічна допомога і підтримка, щоби: «пробудити духовність в вихованця як поклик (прагнення) до виходу за межі свого актуального внутрішнього стану і приєднання до ширшого культурного, буттєвого, «надсвітєвого» контексту життя; створити умови для природного (вільного, осмисленого) розвитку у вихованців духовного начала; допомогти у визначенні та вчиненнях індивідуального шляху сходження до духовності» [8, с. 30].

У цьому випадку постає питання про межі дозволеного втручання в душу дитини. Педагог може тільки розкрити перед дитиною питання духовного вибору, але обрати свій шлях життя вона повинна сама. «Цінності не можуть бути нав'язані, їх потрібно вибирати», – констатує В. Кремень [12, с. 9], який вважає, що «для сучасної інноваційної освіти важливим є навчання, яке пробуджує» [там само, с. 7]. Дослідники підкреслюють значну роль взаємодії вихователя і вихованця. Так, В. Слободчиков зазначає: «Дорослий для дитини не просто одна з умов її розвитку поряд з багатьма іншими, а фундаментальна онтологічна підстава самої можливості виникнення власне людського в людині, підстава її нормального розвитку і повноцінного життя» [16]. Відносини дорослого і дитини вчений називає «з-буттєвої спільністю – як нероздільність і незліяність двох і більше самостійних форм життя. Подібна спільність по суті і є той простір, та ситуація розвитку, де вперше зароджуються специфічні, власне людські здібності, що дозволяють людині стати і бути суб'єктом свого життя. Принцип розвитку – динамічне перетворення систем зв'язків і відносин між людьми в з-буттєву спільність у процесах соціалізації (отождоження) та індивідуалізації (відокремлення)» [там само].

Особистість вчителя, його моральні якості і позиція мають ключове значення для духовно-морального виховання дитини. Передати духовні знання може тільки людина, яка сама має духовний досвід життя. Духовний зв'язок як основа наступності поколінь, прилучення до святинь, виховання в душі вітчизняної культури, особистий приклад і добра порада дорослих забезпечують вrostання дитини в світ традиційних духовних цінностей. Вчителю необхідно не тільки знати навчальний матеріал, але й вміти показати його ціннісну, моральну значимість, організувати такі ситуації, в яких учні змогли б в рамках класно-урочної системи «проживати» навчання.

Дитина повинна бути не тільки пасивним об'єктом виховної роботи, особливо в тому випадку, коли мова йде про духовне виховання. Воно не буде ефективним, якщо його мета і завдання залишаться незрозумілими для вихованця. Духовність виявляється в прагненні людини зробити внутрішню роботу, пов'язану з моральним удосконаленням на основі самосвідомості, самовизначення, вільного вибору. Парадокс навчальної діяльності духовної спрямованості полягає в тому, що, засвоюючи знання, вихованець нічого в них не змінює. Предметом змін стає він сам.

Виходячи з думки про те, що духовність – це онтологічно обумовлений стан, що іманентно властивий людині, І. Колесникова переконливо доводить, що «стан не можна виховати, є сенс говорити не про духовне виховання, а про педагогічну підтримку та супровід становлення певних внутрішніх властивостей і особистісних проявів, які супроводжують і сприяють духовному розвитку ... Духовність і моральність як похідні від внутрішніх устремлень і особистих зусиль не можуть бути сформовані «зовні». Вони виростають зсередини, стаючи своєрідною пуповиною, що з'єднує людину з її буттєвими витоками, даючи їй жит-

теву опору «тут і зараз», відкриваючи орієнтири для виходу за індивідуальні межі. Педагогічно можуть бути створені лише стимули, що народжують особистісне прагнення до самовиховання, морального вдосконалення та духовного розвитку, а також умови, що сприяють цьому» [8, с. 27–28]. Як зауважує І.Д. Бех, «майстерність дорослого тут полягає в тому, щоб постійно і бути, і не бути присутнім, щоб дитина мала свободу для формування особистісної самостійності у своєму духовному зростанні» [2, с. 32].

Цю думку підтримує Т. Власова, яка під духовно-моральним вихованням розуміє «цілеспрямований процес створення умов для оволодіння дітьми духовним змістом власного життя, яке виражається (концентрується) в екзистенціальних цінностях, сенсі буття» [4, с. 109].

У переломні моменти історії одним із важливих механізмів підтримки, збереження, стабільності норм, цінностей є традиція. Так, під умовами, що сприяють відновленню особистісного буття, М. Захарченко розуміє «умови «зустрічі» з культурою, з традицією, формування смислового виміру освітнього простору: репрезентація зростаючої особистості смислів культури і традиції, на які особистість захоче і зможе відгукнутися» [7, с. 78]. Дослідник розглядає мету духовно-морального виховання як введення в традицію (православну), виділяючи наступні його складові: традиція, досвід її засвоєння і побудова особистісного буття на основі цього досвіду [там само].

С. Дивногорська бачить у духовно-моральному вихованні «спеціально організований процес взрощування, підтримки дитини і взаємодії з нею, що управляється і керується, і має своєю кінцевою метою відродження, освячення і перетворення особистості вихованця, її обожнення, визволення від пороків» [5, с.84]. Цей процес, на думку науковця, включає в себе виховання людини Богом (взрощування його), самовиховання (або самопізнання) і вплив на людину інших людей (батьків, педагогів, суспільства в цілому) в процесі надання підтримки дитини і взаємодії з нею [там само].

Ігумен Георгій (Шестун) розуміє духовно-моральне виховання як процес воцерковлення особистості. «Воцерковити, – пояснює науковець, – означає висвітлити світлом віри все коло понять і практичного життя людини, покласти в основу життя не мету розвитку особистості, а мету спасіння людської душі. Спасіння не заперечує розвиток, але позбавляє його стихійної самооцінки. Поза спасінням розвиток розуміється як самореалізація, який, як правило, розпалює пристрасті і живить гордість людську. В рамках спасіння розвиток реалізується у формах служіння і жертвованості» [19, с. 30–31]. Вчений розглядає освіту як «відновлення цілісності людини, що передбачає розвиток всіх її сил, всіх її сторін і дотримується ієрархічного принципу в улаштуванні людини. Ієрархічний принцип вимагає такого улаштування людини, за якого образ Божий міг би розкритися у всій силі, у всій повноті» [там само, с. 31].

Розмірковуючи щодо християнських цінностей, М.В. Захарченко відзначає, що «усталені стереотипи щодо православної традиції виховання асоціюють її не з динамікою становлення особистості, а з жорстким підпорядкуванням індивідуальності системі стійких соціальних норм (які до того ж часто розглядаються як застарілі і пригнічують особистісний розвиток). Тим часом ці норми – божественні заповіді – утворюють умови, при дотриманні яких тільки й можливо духовно-моральне становлення особистості. До дотримання цих норм неможливо примусити, їх можна тільки вільно прийняти і свідомо будувати за ними власне життя» [6, с. 114].

Релігійні традиції народу можна розглядати як його найвище духовне надбання. В.М. Меньшиков зазначає, що людина залишається людиною, доки не починає зневажати свої святині [14, с. 48–49]. Дослідник підкреслює, що релігійні цінності є не лише надбанням Церкви, вони «також належать усьому людству, як і наукові, в силу чого мають загальнолюдське значення і повинні бути надбанням кожної людини» [там само, с.46].

І.Д. Бех, пропагуючи принципи інтелектуально-духовної педагогіки, утверджує думку «етичного одухотворення всього навчального матеріалу» [1, с. 64], за якого можливо «розглядати наукові знання як цінності». За цих умов, на думку вченого, є всі підстави розкрити сутність одухотворення, під яким він розуміє процес «встановлення суб'єктом зв'язку кожного окремого знання чи дії з вищою духовною цінністю і надання таким чином цим навчальним надбанням особистісної значущості» [там само, с. 64–65].

Представники інтегративного підходу – Д. Левчук, О. Потаповська, О. Сухомлинська, поєднуючи релігійний та культурологічний аспекти, розглядають духовно-моральне виховання як процес сприяння становленню особистості, формуванню в неї моральних почуттів, моральної поведінки, релігійних знань, цінностей тощо. О. Сухомлинська зазначає, що виховання особистості має здійснюватись на основі християнських цінностей, що сприятиме широкому розумінню моралі, моральності, духовності та розуміння і позитивному ставленню до єдності, багатоманітності й невичерпності світу [18, с. 35].

Особливої уваги потребує думка про те, що наповнення дитини тільки одними знаннями без належного розвитку морально-духовної сторони людської особистості веде до її деформації. У духовно-моральному вихованні розвиток серця повинен переважати над розвитком розуму. Т. Петракова визначає серце як мету і об'єкт духовно-морального виховання [15, с. 41]. Вона бачить завдання виховання в тому, щоб «навчити серце любити, дати йому силу і напрямок, що відповідає головній меті буття людини» [там само, с. 51]. Відголосок цієї думки знаходимо у В.Г. Кременя, який основою духовності людини вважає мудрість, яку він називає «голосом душі». В духовному розвитку «безумовне значення для людини є орієнтація не на розум, а на серце» [11, с. 24].

Вищі цінності людського буття, тобто духовні цінності, є системоутворюючим компонентом духовно-морального виховання. Розглядаючи духовність як властивість, що становить неодмінну приналежність людини і механізм саморозвитку людини, Соловцова І.А. підкреслює, що «цінності виступають головним орієнтиром при визначенні і формулюванні цілей і завдань духовно-морального виховання учнів» [17, с. 91]. Система цінностей, що закладена в релігійних знаннях, дозволяє людині розвивати вміння в кожному життєвому досвіді, перш за все, в своєму власному, виокремлювати прояви духовного світу, розрізняти добро і зло, зміцнювати добрі навички, боротися з негативними проявами в характері.

Для духовно-морального розвитку, на думку науковця, необхідно наявність мети-ідеалу, яка задає напрямок процесу духовно-морального виховання. З об'єктивного боку, це ті характеристики (якості) духовно і морально розвиненої людини, ті прояви духовності та моралі, які відображають її ставлення до цінностей, природи, культури, самої себе, іншої людини. При цьому мета духовно-морального виховання практично не залежить від конкретно-історичних умов, але завжди відображає національну специфіку розуміння духовності. З суб'єктивного боку, це уявлення педагога про духовно і морально розвинену людину, на яку педагог орієнтується у своїй діяльності, враховуючи при цьому сформовані у вихованця ідеали [17, с. 91–94].

Поглиблюючи цю думку, протоієрей Костянтин Зелінський зауважує, що «мета-ідеал, не маючи онтологічної опори або вищого орієнтира, є метою нестійкою і аморфною» [10, с. 57]. Дослідник говорить про необхідність наявності мета-мети, пояснюючи, що вона повинна відкривати сенс життя людини. Він звертає увагу на те, що «метамета і та чи інша мета-ідеал в часовому просторі школи у своїй повноті недосяжні. Виховання починається не в школі і не в ній закінчується, а отже, мета-мета і мета-ідеал не є в строгому сенсі педагогічними цілями. Мета-мета відкриває сенс буття людини, мета-ідеал дозволяє наочно уявити різницю потенціалів між бажаним і наявним рівнем розвитку людини» [там само, с. 58].

Висновки. Таким чином, наведені міркування дають можливість стверджувати, що духовно-моральне виховання будується на основі релігійних цінностей, які є набутком всього людства. Вони виводять людину за межі особистих інтересів і вказують на сенс її життя.

Аналіз сучасних досліджень щодо визначеної теми дає можливість стверджувати, що духовно-моральне виховання передбачає педагогічну підтримку і створення умов, за яких у дитини розвивається особистісне прагнення до самовиховання, морального вдосконалення та духовно-морального розвитку.

Відповідно до наведених вище визначень очевидним є те, що мета і завдання духовно-морального виховання, що відкриває дитині сенс життя, може розглядатися як надпедагогічне завдання.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Духовно-ціннісне переживання навчального матеріалу: сутність та виховна роль / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 1. – С. 63–66.

2. Бех І.Д. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 1. – С. 30–37.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2. – С. 49–57.
4. Власова Т.И. Духовно-нравственное развитие современных школьников как процесс овладения смыслом жизни / Т.И. Власова // Педагогика. – 2008. – № 9. – С. 108–113.
5. Дивногорцева С.Ю. Смысл, сущность и цель воспитания в контексте православной педагогической культуры / С.Ю. Дивногорцева // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2006. – № 3. – С. 68–87.
6. Захарченко М.В. Проблемы воспитания в книге игумена Георгия (Шестуна) «Православная педагогика» / Захарченко М.В. // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2009. – № 1. – С. 111–125.
7. Захарченко М.В. Проблема оценки условий и результатов духовно-нравственного развития и воспитания в школе / М.В. Захарченко, А.Г. Думчева // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2011. – № 3. – С. 77–80.
8. Колесникова И.А. Воспитание к духовности в эпоху глобальных перемен / И.А. Колесникова // Педагогика – 2008. – № 9. – С. 25–33.
9. Колесникова И.А. Идея духовного ученичества педагога в системе воспитания для работы с человеком / И.А. Колесникова // Теоретико-методологические проблемы современного воспитания: сб. научн. тр. / под ред. Н.К. Сергеева, Н.М. Борытко. – Волгоград: Перемена, 2004 – 420 с.
10. Константин Зелинский, протоиерей. Система целевых ориентиров нравственного воспитания в ракурсе православной культуры / Константин Зелинский // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2011. – № 3. – С. 52–64.
11. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 17–30.
12. Кремень В.Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5–11.
13. Лекторский В.А. Духовность и рациональность / В.А. Лекторский // Вопросы философии. – 1996. – № 2. – С. 31–35.
14. Меньшиков В.М. Духовно-нравственное воспитание: предмет и содержание / В.М. Меньшиков // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2013. – № 3. – С. 28–50.
15. Петракова Т.И. Цель и объект духовно-нравственного воспитания. Заметки о религиозном образовании / Т.И. Петракова // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2008. – № 2. – С. 40–57.
16. Слободчиков В.И. Духовное развитие ребенка / В.И. Слободчиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/37867.php?ELEMENT_ID=37867&SHOWALL_1=1
17. Соловцова И.А. Ценности как основа целеполагания в сфере духовно-нравственного воспитания / И.А. Соловцова // Грани познания. – 2012. – № 3. – С. 91–94.
18. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / Ольга Василівна Сухомлинська. – К.: Добро, 2006. – 43 с.
19. Шестун Евгений, протоиерей. Православная педагогика / Евгений Шестун. – М.: Православная педагогика, 2001. – 560 с.

References

1. Bekh, I.D. (2013). *Dukhovno-tsinnisne perezhyvannia navchalnoho materialu: sutnist ta vykhovna rol* [Spiritual and valuable perception of educational materials: content and educational role], *Pedahohika i psykhohohiia* [Pedagogy and Psychology], No. 1, p. 63-66. (In Ukrainian).
2. Bekh, I.D. (2012.) *Refleksiiia v dukhovnomu samorozvytku osobystosti* [Reflection in spiritual self-development of an individual], *Pedahohika i psykhohohiia* [Pedagogy and Psychology], No. 1, p. 30-37. (In Ukrainian).

3. Boryshevskiy, M.I. (2008). *Dukhovni tsinnosti yak determinanta rozvytku y samorozvytku osobystosti* [Spiritual values as the determinant of development and self-development of an individual], *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], No. 2, p. 49-57. (In Ukrainian).
4. Vlasova, T.Y. (2008). *Dukhovno-nravstvennoe razvytye sovremennykh shkolnykov kak protsess ovladeniya smyslom zhizny* [Spiritual-moral development of modern schoolchildren as a process of perception of the meaning of life], *Pedahohika* [Pedagogy], No. 9, p. 108-113. (In Russian).
5. Dvynohortseva, S.Iu. (2006). *Smysl, sushchnost y tsel vospytanyia v kontekste pravoslavnoi pedahohycheskoi kulturyi* [Significance, content and purpose of upbringing in the context of orthodox pedagogical culture], *Vestnyk PSTGU IV: Pedahohyka. Psykholohiia* [Messenger of PSTGU IV: Pedagogy. Psychology], No. 3, p. 68-87. (In Russian).
6. Zakharchenko, M.V. (2009) *Problemy vospytanyia v knyhe yhumena Heorhyia (Shestuna) «Pravoslavnaia pedahohyka»* [Educational issues in hegumen Georgiy Chestun's book «Orthodox pedagogics»], *Vestnyk PSTHU IV: Pedahohyka. Psykholohiia* [Messenger of PSTGU IV: Pedagogy. Psychology], No. 1, p. 111-125. (In Russian).
7. Zakharchenko, M.V., Dumcheva, A.H. (2011). *Problema otsenky uslovyi y rezultatov dukhovno-nravstvennoho razvytyia y vospytanyia v shkole* [Assessment of conditions and results of spiritual and moral raising and education in school], *Vestnyk PSTGU IV: Pedahohyka. Psykholohiia* [Messenger of PSTGU IV: Pedagogy. Psychology], No. 3, p. 77-80. (In Russian).
8. Kolesnykova, Y.A. (2008) *Vospytanye k dukhovnosti v epokhu hlobalnykh peremen* [Spiritual education in the times of the global changes]. *Pedahohyka* [Pedagogy], No. 9, p. 25-33. (In Russian).
9. Kolesnykova, Y.A. (2004). *Ydeia dukhovnoho uchenychestva pedahoha v systeme vospytanyia dlia raboty s chelovekom* [Conception of teacher's spiritual discipleship in education system for individual tutorial work]. Volhohrad, Peremena Publ., 420 p. (In Russian).
10. Zelynskyi, K., archpriest. (2011). *Systema tselevykh oryentyrov nravstvennoho vospytanyia v rakurse pravoslavnoi kulturyi* [Moral education goal-oriented system in the context of orthodox culture], *Vestnyk PSTHU IV: Pedahohyka. Psykholohiia* [Messenger of PSTGU IV: Pedagogy. Psychology], No. 3, p. 52-64. (In Russian).
11. Kremen, V.H. (2006). *Liudynotsentryzm v osviti: suchasnyi napriam rozvytku dukhovnosti natsii* [Human centricism in education: modern direction of the nation's spiritual development], *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], No. 2, p. 17-30. 2006. No 2. p.17-30 (In Ukrainian).
12. Kremen, V.H. (2012). *Osvita i suspilstvo v paradyhmisynerhetychnomyslennia* [Education and society in synergistic thinking paradigm], *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], No. 2, p. 5-11. (In Ukrainian).
13. Lektorskyi, V.A. (1996). *Dukhovnost y ratsyonalnost* [Spirituality and rationalism]. *Voprosy fylosofyy*. [Questions of philosophy], No. 2, p. 31-35. (In Russian).
14. Menshykov, V.M. (2013). *Dukhovno-nravstvennoe vospytanye: predmet y sodержanye* [Moral and spiritual education: the subject and the context], *Vestnyk PSTHU IV: Pedahohyka. Psykholohiia* [Messenger of PSTGU IV: Pedagogy. Psychology], No. 3, p. 28-50. (In Russian).
15. Petrakova, T.Y. (2008). *Tsel y ob'ekt dukhovno-nravstvennoho vospytanyia. Zametky o relyhoznom obrazovanii* [The aim and the object of spiritual-moral education. notes on religious education]. *Vestnyk PSTHU IV: Pedahohyka. Psykholohiia* [Messenger of PSTGU IV: Pedagogy. Psychology], No. 2, p. 40-57. (In Russian).
16. Slobodchikov, V.Y. *Dukhovnoe razvytye rebenka* [Child's spiritual development]. (n.d.) portal-slovo.ru. Retrieved from http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/37867.php?ELEMENT_ID=37867&SHOWALL_1=1 (In Russian).
17. Solovtsova, Y.A. (2012). *Tsennosti kak osnova tselepolahanyia v sfere dukhovno-nravstvennoho vospytanyia* [Values as the basis of goal setting in spiritual and moral education], *Elektronnyy nauchno-obrazovatelnyy zhurnal VGSPU «Grani poznaniya»* [Digital scientific-educational magazine «Grani poznaniya»], No. 3, p.91-94. (In Russian).
18. Sukhomlynska, O.V. (2006). *Kontseptualni zasady formuvannia dukhovnosti osobystosti na osnovi khrystyianskykh moralnykh tsinnosteï* [Conceptual principles of the individual's spirituality formation on the basis of Christian moral values]. Kyiv, Dobro Publ., 43 p. (In Ukrainian).

19. Shestun, Ye., archpriest. (2006). *Pravoslavnaia pedahohyka [Orthodox pedagogics]*. Moscow, Pravoslavnaia pedahohyka Publ., 560 p. (In Russian).

На основе развернутого теоретического анализа научных достижений автором определены основные положения понятия «духовно-нравственное воспитание» в современном педагогическом пространстве, при котором понятие «духовность» рассматривается как выход человека за пределы личных интересов и вопрошания о смысле жизни; рассмотрена роль взрослого в процессе духовно-нравственного воспитания; как главное условие духовно-нравственного воспитания определен процесс создания условий для овладения детьми духовным содержанием собственной жизни.

Ключевые слова: духовность, духовно-нравственное воспитание, религиозные ценности, педагогическая поддержка.

The main points of the «spiritual-moral education» concept in modern pedagogical environment have been defined by the author based on an in-depth theoretical analysis of scientific advances according to which the concept of «spirituality» is regarded as an individual move beyond private interests and a search for meaning. This research has also considered the role of adults in spiritual-moral upbringing; the process of creating the necessary conditions for children's comprehension of spiritual essence of their lives, and the encouragement of young people making efforts to develop their own moral integrity voluntarily, self-consciously by self-determination has been defined as crucial for spiritual-moral education.

Key words: spirituality, spiritual-moral education, religious values, pedagogical support.

Одержано 12.01.2016.